

Az emberélet fordulói a romániai magyar néprajzkutatás tükrében

---

Két alkalommal kíséreltem meg összefoglalást készíteni, egyféle „jelentést” tenni az emberi élet fordulóihoz fűződő szokások kutatásának romániai, erdélyi helyzetéről. Az elsőre a Társaság megalakulásának első évében került sor, a másodikra most. Akkor is, most is Csíkszeredában.

Formálisan tehát „megismétlődik a történelem”. A kérdés csupán az, hogy tartalmában meg-e? Miről szólt az akkori tájékoztató mint próbálkozás a helyzetfelmérésre, és miről beszélhet a mostani? Változásról, eredményekről, avagy állóvíz-állapotról?

Nos, már az a tény, hogy Társaságunk megérte és ünnepelheti megalakulásának 10. évfordulóját, önmagában tagadja a kérdésfelvetés utolsó részét, hisz munkálkodás nélkül már csak múltunk volna és nem jelenünk.

Persze, mondhatná bárki, hogy néprajzkutatás a KJNT megalakulása előtt is létezett. Kétségtelen! Viszont a Társaság, a társasági munka lényeges fordulatot hozott a romániai magyar néprajzkutatás egészében, mind mennyiségi, mind minőségi vonatkozásban. Az összképről ez mindenképp elmondható. Ha műfajokban, témákban gondolkodunk, már nem ennyire egyértelmű a helyzet. És ennek számtalan objektív és szubjektív oka van.

Az emberi élet fordulóit vizsgáló szokáskutatásról mint a néprajzkutatás egy területéről nem lehet kockázatmentesen kimondani, sommásan diagnosztizálni, hogy teljes valóságában most milyen állapotban van. Hogy valamelyest megértsük a mai helyzetét, úgy gondolom, szerencsés lenne néhány gondolatot felidézni a tíz évvel ezelőtti értékelésből, néhány általános érvényű következtetésre is reflektálni, melyek időközben fogalmazódtak meg a társaságunk által megtett út bizonyos szakaszai után, a visszatekintést indukáló határpontokon. Elsősorban Keszeg Vilmos összegezésére gondolok.¹

Annál is inkább fontosnak tartom így járni el, mivel akkor egy korábbi 20 évre, vagy még többre való visszatekintés alapján próbáltam nagyobb igyekezettel, mint tapasztalatommal megfogalmazni a romániai magyar szokáskutatás időszerűnek vélt feladatait.²

A termés, amit 1990-ben számbavehettünk, bizony szerény volt. Mindössze 4–5 olyan monográfiával számolhattunk, ami témánk szempontjából inkább közvetve, mint közvetlen fontos: Horváth István: *Magyarózdai toronyalja* (Bukarest 1971); Gazda Klára: *Gyermekvilág Esztelneken* (Bukarest 1980); Seres András: *Barcasági magyar népköltészet és népszokások* (Bukarest 1984); Vasas Samu – Salamon Anikó: *Kalotaszegi ünnepek* (Budapest 1986).

Szeretnék nyomatékkel figyelmeztetni arra, hogy a fenti kötetek egyike sem tartalmaz kizárólag csak szokásfolklórt, annál kevésbé tárgyalja az emberi sorsfordulók szokásait.

Tovább menve, a *Népismereti Dolgozatok* öt kötetének 86 tanulmánya, cikke, leírása közül csak 12 (=13%) foglalkozik valamilyen népszokással. Alkalmilag jelentek meg gyűjtések, szokástanulmányok a hajdani *Művelődésben*, a *TETT*-ben (mindkettő Bukarestben), a *Korunkban*, a magyar nyelvű megyei lapokban. Ami valamennyiről mint közös vonás emlíndható: az anyagok igen korlátozott terjedelme, ami miatt objektíve nem lehetnek részletezőek, elemzők is a bemutatott szokásokat illetően. A terjedelmi korlátokat tetézte az akkori idők kultúrpolitikai tilalmaiból is adódó tematikai szegénység.

A kép teljesebbé tételéért hadd idézzek két rangos szakvéleményből is, melyek a romániai magyar folklórkutatás egészére fogalmaznak meg észrevételeket, kiemelve a szokáskutatás tartós lemaradását, mennyiségi és minőségi gyengeségeit.

A *Magyar folklór* c. egyetemi tankönyvben ez olvasható: „Az egyes műfajok közül a mese, a ballada és a dal vizsgálata van első helyen..., ellenben a monda és hiedelemkutatás majdnem teljesen elsovadt, és a *szokás gyűjtése, feldolgozása nem éri el a többi műfaj színvonalát*”³. (*Kiemelés tőlem – B.L.*). Faragó József pedig így ír 1973-ban: „Magyar anyagunk egyik-másik része (pl. a prózai gyűjtés) egyenesen kimagasló, de épp az ilyen kimagasló eredmények vetnek fényt az egyenetlenségekre is. Hogy mást ne mondjak, a folklór öt nagy klasszikus területe (népköltészet, népzene, néptánc, népszokások, néphit) közül, szakembereink specialitása folytán, a három utóbbi gazda nélkül maradt, és a két elsőt is csak részletesen tártuk fel.”⁴

És lehetne még tovább ragozni a szokáskutatás 10 évvel ezelőtti állapotát, mindezek okait. Néhány elvi és gyakorlati feladatot is megfogalmaztam akkor. Ezekből idézek, pontokba szedve:

- A szokáskutatásnak fel kell zárkóznia a romániai néprajzkutatás elért csúcshoz.
- A szokáskutatásnak, sajátosan az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó szokáskutatásnak ki kell terjednie a szokások egészének vizsgálatára, megértésére: a jelek, kódok, vagyis a szöveg, zene, tánc, gesztikuláció, mimika, mítoszelemek, rítusok, ceremóniák, szokásmozzanatok, hiedelmek, viselkedés- és illemmodellek, tiltások, előírások, interperszonális, egyéni és közösségi kapcsolatok teljes rendszere nyílt és rejtett mechanizmusainak feltárására.
- A szokáskutatásnak le kell mondania arról a megcsontosodott szemléletről, hogy a szokások csaknem kizárólagos jellemzője a szépségük, a hangsúlyt mint közösség-, illetve társadalomszervező szerepére kelle-ne/kell áthelyezni.
- Az előbbihez a kulcs, nagyon tömören, a sok és alapos gyűjtés, az idő-síkok elkülönítése, differenciált gyűjtési-kutatói módszerek alkalmazá-

sa: adatközlés, megfigyelés, helyszíni jegyzetelés, hangfelvétel, fényképezés stb. Néhány segédtudomány – szociológia, statisztika, lélektan stb. igénybevétele.

A többről most nem teszek említést, csupán annyit fogalmazok meg, hogy 10 évvel ezelőtt a számbavétel hangsúlya a hiányokra, az örökre helyeződött, most pedig az eredményekre is, de időszerű elvi kérdésekre is.

Ahhoz viszont, hogy eljussunk odáig, nagyon röviden és szemelvényesen át kell még tekintenünk csak az emberélet három alapvető sorsfordulója szokásainak legalább leltári jellegű kutatási eredményeit is, külön-külön. Erre a célra az 1990-től megjelenő *Művelődés*, *Korunk*, *Néprajzi Látóhatár* számaait, a KJNT évkönyveit, értesítőit, a Kriza-könyveket néztem át, továbbá néprajzi köteteket, monográfiákat. Terjedelmi és idő-okok miatt a bibliográfiai részletezést mellőzöm, de az előadáshoz mellékelem az általam számontartott könyvszet tematikus jegyzékét.

A *születés* a közelmúltig egészen periférikusan kezelt átmeneti szokás a hazai (romániai) néprajzkutatásban. A témakörhöz legközelebb álló korábbi munka a Gazda Kláráé, a *Gyermekvilág Esztelneken*, melyben a születés szokásainak több mozzanata, hiedelme is megismerhető. Seres András a barcasági népköltészetnek szentelt könyvében *Születés, keresztelés* cím alatt néhány születés előtti és utáni hiedelmet, néhány keresztelői és névadási szokást közöl. Ugyanúgy Vasas Samu–Salamon Anikó a kalotaszegi ünnepekről írt könyvükben 8 oldalt szentelnek a keresztelőnek. Utóbb a szokáskörből két tanulmányt közöl Zakariás Erzsébet, aztán egy-egy tanulmányt, gyűjtést Miklós Jolánta, majd Balázs Lajos közöl öt tanulmányt a születési szokásokról, illetve a születés mentális és lélektani vetületeiről. Palkó Attila *Magyaró néphagyományai*ból c. kötete (Zsigmond József társszerző) figyelemre méltó terjedelemben mutatja be az emberi élet fordulóinak néprajzi és népköltészeti hagyományait. Minőségi fordulatot hozott az utóbbi két esztendő. Megjelent Benedek H. Erika *Út az életbe* c. világgépelemzést nyújtó könyve, amit a csángó és székely közösségek születéséhez fűződő hagyományainak alapján végez a szerző, és megjelent Balázs Lajos *Szeretet fogott el a gyermek iránt* c. szokásmonográfiája.

A *párválasztás*, *lakodalom*, már jobban képviselt, sőt a lakodalommal foglalkozó írások száma lényegesen felülmúlja a másik kettőt. Ennek ellenére a közelmúltig, a lakodalomról monográfia, de még nagyobb lélegzetvételű tanulmány, leírás sem készült. Az utóbbi évtizedek kutatási termésének gyorslistája így néz ki: lakodalmi szokásleírás 3, amiből kettő „régilakodalmi szokás felidézése” – emlékezetből (Palkó Attila, Máthé János), Istók György–Pozsony Ferenc tanulmánya pedig a kélzsei lakodalom forgatókönyve. A többi a párválasztás, lakodalom valamilyen rész kérdését tárgyalja. Faragó József ír az udvarlási szokásokról. Dr. Kós Károly a „lakodalmas nap”-ról, Molnár István egy rituális kellékről, a „peremes”-ről (a szentdomokosi lakodalmi perec siklódi változata), Gazda Klára, Szabó Bálint a lakodalmi étkezési szokásokról ír. Két közlés szól a pereferrumról, három a la-

kodalmi költészetéről. Bővebb leírást közöl egy gyimesi párválasztási, lakodalmi szokásról Tankó Gyula. Négy tanulmányt jegyeztem ki: ezek a lakodalmi étkezések költészetéről, a kézfogásról való felkészülésről szólnak. A lakodalom sok szegumentumáról, részkérdéseiről Balázs Lajos közölt 40 tanulmányt. A KJNT pályázataira két lakodalmi tárgyú dolgozat érkezett be a 10 év alatt. 1994-ben jelent meg az első és azóta is egyedi erdélyi magyar lakodalmi monográfia *Az én első tisztességes napom* címmel.

Az *elmúlás, temetkezés* szokáskutatási eredményeiről 1996-ban a következőt írtam: „Parasztságunk halálképéről, halálszemléletéről, temetkezési szokásairól írt szokásmonográfiák, közlések, szakkikkek száma talán két kézen is összeszámolható”⁵. A bécsi döntés utáni teljes időszakra visszatekintve akkor úgy összegeztem, kissé könyvelői stílusban, hogy a halál és temetkezés szokás-tartományáról mindössze kilenc szerző tíz tanulmánya, cikke jelent meg, összesen 125 oldalon és egy monográfia: K. Kovács László *A kolozsvári hóstátiak temetkezése* címmel.

Mi történt azóta? Megjelent néhány rövidebb közlés, ebből egy nem néprajzos tollából. És ami egészen meglepő, öt, többségükben szemiotikai tanulmány. Elsősorban Mohay Tamás tanulmányára gondolok, aki a temetkezés szertartásával egyidejű szinkretikus, nem a rítusokhoz tartozó, ám mégis a rítusok által generált mozzanatok is észreveszi, közben a csángósorsra reflektál, miközben egy konkrét temetést követ. És Virág Magdolnára gondolok, aki a halál utáni, még az 1970-es években is ismert lélek-lét képzetek tág kultúrtörténeti gyökereit vizsgálja. De ide sorolandók Oláh Sándor tanulmányai is, aki a rítus és non-rítus párhuzamait érzékeli. Az elmúlás és temetkezés néhány, főleg etnopszichológiai kérdéséről Balázs Lajos 13 tanulmányt közölt. Szintén ennek az időszaknak a termése Virág Magdolna szakmai igényességgel rendszerezett és megírt *Temetés a Tövisháton* című kiskönyve és Balázs Lajos *Menj ki én lelkem a testből* című szokásmonográfiája.

A KJNT pályázati kiírására három dolgozat érkezett be. Kutatástörténeti eseménynek és egyféle áttörésnek számítom a romániai magyar temetkezési szokások és halálszemlélet kutatásában a KJNT 1992. évi, Homoródfürdőn szervezett, épp a témakörnek szentelt vándorgyűlését. Azért beszélek „egyféle áttörésről”, mert az ott elhangzott valamennyi előadás közlésére még nem kerülhetett sor, mód.

A kutatások, gyűjtések földrajzi szórtságát táblázatba foglaltam össze, mely 43 helységet, régiót, illetve néprajzi tájat nevesít (a tanulmányok nem mindig lokalizálnak egyértelműen), melyeket közel 120 gyűjtés, tanulmány, közlés érintett. Ha égtájakban gondolkodunk, a legkeletibb pontok Frumozsa és Klézse, a legnyugatibb egy Szatmár megyei kivétellel Kalotaszeg. Észak-dél irányában pedig Beszterce-Naszód és Brassó megyék között húzható meg a vonal, a Székelyföld erőteljes érintésével.

Sor- szám	Helység, régió, néprajzi táj	Megye	Gyűjtések, tanulmányok, könyvek		
			Születés	Lakodalom	Halál, temetés
1.	Almásfalom		–	–	1
2.	Barcaság	Brassó	1	1	1
3.	Csemátón	Kovászna	1	–	–
4.	Csíki-medence	Hargita	–	1	–
5.	Csík	Bákó	2	–	–
6.	Csikmenaság	Hargita	–	1	1
7.	Csikszentdomokos	Hargita	5	40	10
8.	Déva	Hunyad	–	–	2
9.	Erdély	–	–	–	2
10.	Erdőfüle	Kovászna	1	1	1
11.	Erdővidék	Kovászna	2	–	–
12.	Esztelnek	Kovászna	1	1	–
13.	Frumosza	Bákó	–	–	1
14.	Gyergyóalfalu	Hargita	–	1	–
15.	Gyimes	Hargita	1	3	1
16.	Hári	Fehér	–	–	1
17.	Háromszék	Kovászna	–	2	–
18.	Havad	Maros	1	–	1
19.	Homoródalmás	Hargita	–	–	2
20.	Hosdát	Kolozs	–	–	1
21.	Ikafalva	Kovászna	1	–	–
22.	Kalotaszeg	Kolozs	2	2	2
23.	Kalotaszentkirály	Kolozs	–	1	–
24.	Kiskapus	Szeben	–	1	–
25.	Kovászna	Kovászna	–	–	1
26.	Klézse	Bákó	–	1	–
27.	Kisküküllő vidéke	Maros	–	–	1
28.	Magyarhermány	Brassó	–	1	–
29.	Magyaró	Maros	1	2	1
30.	Magyarózd	Maros	–	1	1
31.	Magyarvalkó	Kolozs	–	1	1
32.	Maros megye	Maros	–	–	2
33.	Mezőköbölkút	Beszterce	–	1	–
34.	Nyárárdmente	Maros	–	–	1
35.	Nyárádszentimre	Maros	–	1	1
36.	Oroszfalu	Szatmár	–	1	–
37.	Siklód	Hargita	–	1	–
38.	Székelyföld	–	–	1	2
39.	Tövishát	Szilágy	–	–	2
40.	Újszentes	Temes	–	–	1
41.	Vadasd	Maros	1	1	1
42.	Vámpálfalva	Maros	1	–	–
43.	Városfalva	Hargita	1	–	–

Az emberélet fordulóinak szokásaira irányuló romániai magyar néprajzkutatások (körülbelüli) földrajzi megoszlása. A táblázat adatai tájékoztató jellegűek, kb. 95%-ban felelnek meg a valóságnak.

Megyékre lebontva, csökkenő sorrendben a következő kép alakul ki:

Rangsor	Megye	Tanulmányok, gyűjtések, közlések száma
I.	Hargita	68
II.	Maros	17
III.	Kolozs	10
	Kovászna	10
IV.	Brassó	4
	Bákó	4
V.	Szilágy	2
	Hunyad	2
VI.	Beszterce-Naszód	1
	Fehér	1
	Szatmár	1
	Szeben	1
	Temes	1

Ez a táblázat mindenképp jelzi, hogy az emberi sorsfordulókra irányuló szokáskutatás nagy gondját nem az ún. „fehér foltok”, hanem a kiterjedt „fehér régiók”, tartományok képezik. Például, Bihar, Nagybánya, Máramaros.

A kutatások földrajzi szóródásának kivetítése más szempontból sem öncélú játék a számokkal: a romániai folklórkutatás egyik sajátosságát jelzi, helyzetének egyik ok és okozati összefüggését jeleníti meg. Az intézmény-nélküliségről van szó. Vagyis arról, hogy a munka nem egy tudományelvű kutatási stratégia jegyében folyik, hanem véletlenszerűen felbukkan ott és akkor, amikor egy amatőr vagy hivatásos gyűjtő, kutató megjelenik. Ezek rendszerint egybeeshetnek a „megjelent” néprajzos születési helyével vagy egy-egy helységgel szembeni affinitásával. Ergo, ha egy régiónak a sors révén nincs „néprajzos szülőtte”, és nem is kerül oda, szintén a sorsnak köszönhetően, alig van esélye, hogy valaha is tanulmányozzák kultúráját.

Míg az adminisztráció, politikai vezetés, egyházak minden települést számbavesznek és valamilyen szempontú adatbázist készítenek róluk, addig a néprajztudomány alig néhányukról tud szerénynek mondható képet alkotni. Ennek az állapotnak számtalan minőségi következménye is van. Noha a KJNT létrejöttével célirányos, szelektív törekvéseinek köszönhetően a helyzet őriasít változott, sem regionális, sem tematikus kutatási szempontok nem tudtak eddigelé érvényesülni. Nem tudtak érvényesülni, mivel a nálunk folyó kutatást többnyire ambíciók, elkötelezettségek, megszállottságok, affinitások inspirálják, fűtik, vezérlik.

Ezzel a gondolattal vizsgálódásunk újabb szempontjához jutottunk, noha kellemesebb volna megállni itt, a megfogható tények, számok szintjén, és elvi, elméleti reflexiók nélkül kilépni az átmeneti szokáskutatás retrospektív-jából. A kép viszont torzó maradna. Ennek elkerülése viszont újabb kockázatokot is rejt magában.

Keszeg Vilmos 1995-ben közölt tanulmányában, melyben a romániai magyar folklórkutatás öt évtizedét taglalja⁶, a szokáskutatás néhány gyengéjét is felrója. Nevezetesen azt, hogy „a pozitivistá *leíró*, valamint *szelektív szemléletet* alig tudta túlhaladni...”, hogy „a szokásokról szerzett ismeretek *nem tudnak magyarázatot adni a kultúra* vagy legalább egy részrendszerének *működésére*, a cselekvések motivációjára, finalitására”. A szokáskutatás szemére vetette azt is, hogy a tudományos finalitás hiányában szenved, hogy az adatfeltárásban többnyire ki is oltódik a kutatói ambíció. Valójában – mondja Keszeg – az adatok értelmezésével kellene kezdődnie az igazi tudománynak. Ebbe az irányba mutat előre – véli a szerző – Balázs Lajos, Pózsöny Ferenc, Barabás László néhány munkája.

Úgy gondolom, hogy a kórtünetek azóta valamelyest javultak. Az ma már elmondható, és a korábbi mennyiségi és műfaji adatok is már jelezték, hogy a kutatási eredmények két típusa kezd körvonalazódni, a korábbi egyszínűséggel szemben. Az emberélet fordulói szokásainak bizonyos részeit leíró, bemutató szakcikkek, gyűjtések, és ezekkel együtt a már elemző tanulmányok kategóriája. És az átmenetek monografikus igényű feltárása, strukturális, szemiotikai vizsgálata. Ennek ellenére még nem ez az uralkodó irányzat.

Ne tűnjön szerénytelenségnek, ha az emberi élet szokásairól értekezve, több mint 60 tanulmány és három szakmonográfia jegyzésével a hátam mögött a továbbiakban többet szólok kutatói módszeremről, szemléletemről, eszményemről. Arról, hogy én hogyan látom kutatási feladatkörömet. Nem hierarchizálás szándékával teszem, hanem azért, hogy a hazai szokáskutatás sajátos arculatát, lemaradásait, eredményeit még tisztábban lássuk és láthassuk.

Keszeg Vilmost nem ismételve, hanem árnyalva, talán kicsit parafrázálva, értelmezve, én a szokáskutatási eredmények egy részével kapcsolatban abból indulok ki mint kifogásolható jelenségből, hogy a vizsgálatra szubjektíve kiválasztott részeset alig tűnik egy adott átmeneti szokás szerves részének. A bemutatott, leírt szokásesemény, élethelyzet igen sok esetben statikus, autonóm esetként jelenítődik meg, holott minden átmeneti szokás épp a sorsforduló folyamatának a tükré, tehát egy dinamikus állapot. Eme látószög hiánya miatt igen gyakran tapasztalok aszinkron példákat a leírásokban. Más szóval, hibának tartom önálló, autonóm szokáshelyzetről, rítusról írni akkor, amikor semmi sem autonóm a szokás teljes kontextusában, csupán láncszem.

A magam koncepciójából kiindulva, aki az emberi élet sorsfordulóit a Van Gennep-i átmeneti rítusmodell szerint vizsgálja, azt tapasztalom, hogy

a szokásleírások, cikkek, gyűjtések döntő többségükben az eltávolító rítusok időszakát célozzák meg. Vagyis az átmenetel többnyire nyilvános, valóban színjátékszerű rítusait jelenítik meg. Ha az átmenetel szakaszait az egyetemes időtagolás modellje szerint értelmezzük, vagyis ha úgy gondoljuk, hogy az átmenetel minőségi előrehaladásában az elválasztás a múlt, az eltávolítás a jelen, a beavatás pedig a jövő megfelelője, akkor a romániai magyar szokáskutatások többet beszélnek a jelenről, van aki csak erről beszél, elvonatkoztatva a múlttól és jövőtől. Úgy gondolom, a dialektika tagadásával állunk szemben. Vagyis figyelmen kívül marad az a jelenség, hogy az átmenetel folyamatának minden egyes szakasza, mozzanata az előzőekhez kapcsolódik, mint a bújtatással gyökereztetett növény, amelyik a nedveket több pontról szívja.

Miért történt ez így? Ezzel a kérdéssel újra a kutatási eszményhez, a kutatási motivációhoz jutunk el.

Mohay Tamás érdekes oppozíciót állít fel az amatőr gyűjtő, hivatásos gyűjtő között a gyűjtési motiváció szempontjából. Az amatőr gyűjtés fő mozgatója a megbecsülés és a közvetlen vonzalom. A másik pólus, az a problémák megoldása⁷.

Kutatási hitvallásomban én mindig azon voltam, hogy gyűjtéseim során ne csak értékeket keressek – ahogy Mohay Tamás is fogalmaz –, hanem válaszokat is, melyeket az adatközlők és én magam adtam meg. Úgy gondoltam, szerencsésebb, ha kérdezve keresem és adom meg a válaszokat a problémákra, míg mások kijelentve mutatnak fel értékeket. A válaszadásban mélyinterjú-alanyaim segítettek. Talán nem túlzok, ha azt mondom, szellemi-szakmai munkatársaimmá tettem őket. *A hogyan és miért* kérdések csillagzatában bontakozott ki kutatómunkám és épültek monográfiáim.

Kutatási eszményem alapkérdéseit (hogyan születik a gyermek, hogyan házasodik a fiatal és hogyan hal meg az ember társadalmi és kulturális lényként) – ugyanabban az emberi közösségben, Csíkszentdomokoson – tudatosan vállaltam azzal a szemlélettel szemben, mely abból indul ki, hogy a gyermek *megszületik*, a fiatal *megházasodik*, az ember *meghal*.

Megpróbáltam megérteni az átmenetek folyamatát, az események, rítusok, szokásmozzanatok értékrendjét, a lokális értékek általános magyar vagy egyetemes jelentését, és fordítva, az egyetemes magyar és emberi értékek lokális megnyilvánulásait és megjelenítését. Erre az egyik legszebb példa a kör mágiája a születés, házasság, halál rítusaiban (a születés- és halottas könyv fedőlapjai is ezt illusztrálják). Aztán kerestem – de erre igazából a harmadik monográfia megírása során nőttem fel, értem meg – az élet nagy fordulóinak hagyományaiban kirajzolódó közvetlen vagy áttételes, de szembeütő kapcsolatokat, egybecsengéseket. Rájöttem, illetve megerősítést nyertem arra vonatkozóan, hogy a paraszti műveltségben, világszemléletben az átmenetek egymást generálják és összefonódnak, arra, hogy az átmeneteket nem lehet didaktikai spekulációkkal sorszámozni, arra, hogy az átmeneti rítusok képezik, talán erőteljesebben, mint a folklór bármelyik

műfaja, a paraszti metafizika és transzcendens gondolkodás alapjait. Ezzel összefüggésben látom a hiedelmek, de a sorsfordulók szokásaiban működő, azokhoz fűződő egész mágikus gondolkodás hiten alapuló optimizmusát, hiszen nem ritkán a lehetetlent, a képtelenséget, vagy annak tűnőt ostromolják, olykor látom korszerűségét is. Olyan élettani törvényszerűségekre jöttek rá – hogy csak egy példát említsek –, amire az orvostudomány a 20. század második felében eszmélt rá: a magzat és a külső környezet interaktív létere gondolok.

Összegezve, az emberi élet fordulóinak szentelt három monográfia révén én egy szokás dialektus antropológiai (néprajzi) kutatásával próbálkoztam. Egy közösség sajátos értékrendjének elemeit, működésének belső erőit vizsgáltam. Tudatosan vallom a lokális kultúra kutatásának prioritását a nemzeti kultúra megismerése és megértése organikus sorrendjében.

Hoppál Mihály írja, hogy „a lokális hagyományok egyben a kulturális pluralizmus építő kövei”⁸. Ha ezek megismerése a néprajztudomány célja, akkor úgy gondolom, a romániai magyar szokáskutatás, sajátosan az emberi élet fordulóihoz fűződő szokások kutatása a néprajztudomány pluralizmusának építőköveit most gyűjti, gyűjtögeti, magányos gyűjtők, gyűjtögetők által.

IRODALOM

BALÁZS Lajos

- 1991 A romániai népszokáskutatás időszerű feladatai. In. EPERJESSY E. – KRUPA A. – UJVÁRY Z. (szerk.): *Nemzetiség – Identitás*. Békéscsaba–Debrecen. 35–39.
1996 *Néhány szó a romániai temetkezési szokásokról*. Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője. 3–4. sz. 12–13.

DEMÉNY István Pál

- 1996 *Hogyan értékeljük a folklórkutatást, avagy gondolatok Keszeg Vilmos tanulmányáról*. Erdélyi Múzeum. LVIII. 3–4. sz. 329–337.

FARAGÓ József

- 1973 *Nemzetiség és folklór*. Korunk Évkönyv 1973. 134–146.

GAGYI József

- 1992 *Azt kutatni, ami él*. Beszélgetés Dr. Balázs Lajos folklórkutatóval. Művelődés. XLI. 1. sz. 27–28.

HOPPÁL Mihály

- 1998 *Folklór és közösség*. Budapest

KESZEG Vilmos

- 1995 *A romániai magyar folklórkutatás öt évtizede (1944–1994)*. Erdélyi Múzeum. LVII. 3–4. sz. 99–111.

MOHAY Tamás

- 1990 *Hozzászólás a néprajzosok csíkszeredai vándorgyűlésén*. Művelődés. XXXIX. 10. sz. 26–28.

JEGYZETEK

- ¹ Keszeg 1995.
² Balázs 1999.
³ Voigt 1989, 62.
⁴ Faragó 1973, 146.
⁵ Balázs 1996, 12.
⁶ Keszeg 1995, 99–111.
⁷ Mohay 1990.
⁸ Hoppál 1998, 160.

AZ ÁTMENETI SZOKÁSOK KUTATÁSÁNAK ROMÁNIAI MAGYAR BIBLIOGRÁFIÁJA. 1940–2000

Születés

BALÁZS Lajos

- 1998 *Vétségek és konfliktusok egy hagyományos közösségben*. Székelyföld II. évf. 10. sz. 70–76. Csíkszereda
- 1998 *A holdfogyatkozásra született gyermek gyógyítása Csíkszentdomokoson*. Új könyvműhely. Öt éves a Pallas-Akadémia Könyvkiadó. Csíkszereda 93–101.
- 1999 *Miért kell a gyermek a csíkszentdomokosi családban?* Honismeret. XXVII. évf. 5. sz. Budapest 79–82.
- 1999 *Vétségek és konfliktusok egy hagyományos közösségben*. A népi jog néhány elve és gyakorlata az emberi sorsfordulók szokásvilágában, Csíkszentdomokoson. In: *Szokás és erkölcs – Obiceiuri și moravuri*. A Magyar Köztársaság Kulturális Központja. Bukarest. 43–59.
- 1999 *Szeretettel fogott el a gyermek iránt*. A születés szokásvilága Csíkszentdomokoson. Monográfia. Pallas-Akadémia. Csíkszereda
- 1999 *Néprajzi tündérek a népesedésről*. A Hét 36., 37., 38., 39., sz.

BENEDEK H. Erika

- 1998 *Út az életbe*. Világkép elemzés csángó és székely közösségek születéséhez fűződő hagyományai alapján. Stúdium. Kolozsvár

DEÁKY Zita

- 1992 *A baba szerepe egy székely falu közösségében*. In: KJNT Évkönyve. 1. Kolozsvár. 77–85.

GAZDA Klára

- 1980 *Gyermekvilág Esztelneken*. Kriterion. Bukarest

JANKÓ János

- 1993 *Keresztelés és gyermekkor*. In: Uő: Kalotaszeg magyar népe. Budapest. 132–135.

KALLÓS Zoltán

- 1966 *Ráolvasás a moldvai és gyimesi csángóknál*. Műveltség és hagyomány. VIII. 137–157.

MIKLÓS Jolánta

- 1978 *A születéssel kapcsolatos népszokások Csernátonban és Ikafalván*. ALUTA. Sepsiszentgyörgy. 277–286.

NAGY Olga

1982 *A csecsemőgondozás hagyományai*. Korunk Évkönyv 1982. 161–177.

SERES András

1984 Születés, keresztelőd. In: Uő.: *Barcasági magyar népköltészet és népszokások*. Kriterion. Bukarest. 410–417.

SZÉKELY Ferenc

1999 Keresztelőd. In: Uő.: *Jeles napok, ünnepek, szokások Vadasdon*. Erdélyi Gondolat. Székelyudvarhely. 81–82.

TÓTH Erika

1994 Terhesség és születés Csíkban. In: Lukács János (szerk.): *Változás diákszemmel*. Kolozsvár. 117–123.

VASAS Samu – SALAMON Anikó

1986 Keresztelőd. In: Uők: *Kalotaszegi ünnepek*. Budapest 164–172.

ZAKARIÁS Erzsébet

1986–87 *Az erdővidéki terhes asszony tabui a múltban*. Korunk Évkönyv. 214–221.

1994 *A születés körüli néphagyományok Erdővidéken*. Népismereti Dolgozatok 1994. Bukarest. 266–280.

ZAKARIÁS Erzsébet

1997 Vallásosság az emberélet fordulóihoz fűződő szokásokban Erdőfülében. In: S. LACKOVITS Emőke (szerk.): *Népi Vallásosság a Kárpát-medencében II. Veszprém-Debrecen*. 443–453.

ZSIGMOND József – PALKÓ Attila

1996 Születés, keresztelőd. In: Uők: *Magyaró néphagyományaiából*. Mentor. Marosvásárhely. 131–136.

Párválasztás, lakodalom**ANTAL Imre**

1983 *Udvarlás és leánykérés Gyimesben*. Népismereti Dolgozatok 1983. Kriterion. Kolozsvár. 141–150.

ASZTALOS Enikő

1999 *Aktualizált rigmusok és ateista esküvői szertartás az 50-es évekből*. KJNT Évkönyve. 7. Kolozsvár. 138–159.

BALÁZS Lajos

1975 *Pórbálkozás a székely és román lakodalmi szokások összehasonlító vizsgálata*. Művelődés. XVIII. évf. 4 sz. 26–27.

1976 *A csíkszentdomokosi lakodalmi perec*. Népismereti Dolgozatok 1976. Kriterion. Bukarest. 142–146.

1977 *Párválasztás régen és ma Csíkszentdomokoson*. Művelődés. XXX. évf. 4. sz. 32–34.

1978 *Ágsírató*. Művelődés. XXXI. évf. 8 sz. 24–25.

1980 *Adatok a csíkszentdomokosi lakodalom hiedelemvilágához*. Acta Hargitensis I. Hargita megye múzeumainak Évkönyve. Csíkszereda. 245–254.

1981 *Párválasztás Csíkszentdomokoson*. Népismereti Dolgozatok 1981. Kriterion. Bukarest. 129–137

1982 *Mit ér meg a menyasszony?* Csíkszentdomokosi lakodalmi találós kérdések. Hargita Kalendárium 1983. Csíkszereda. 152–154.

- 1982 *A párválasztás kritériumrendszere Csíkszentdomokoson*. Korunk Évkönyv 1982. 147–160.
- 1982 *Lakodalmi ujjogtatások*. Művelődés. XXXIII. évf. 5. sz. 36–37.
- 1982 *A hiedelemtől a szórakozásig*. A Hét. XIII. évf. 8. sz.
- 1983 *Én vagyok a gyöngyvirág, kell nekem a rózsa... Csíkszentdomokosi párosító játékok*. TETT. 1–2. sz. Bukarest. 27–29.
- 1983 *A csíkszentdomokosi lakodalom szereplői*. Művelődés. XXXVI. évf. 5–6–7–10. sz.
- 1983 *Egyén és közösség viszonya a lakodalomban Csíkszentdomokoson*. In: Lakodalom. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke. Debrecen. 207–220.
- 1983 *Az írogatás és perefernumvitel egykori szokása Csíkszentdomokoson*. Hargita Kalendárium. Csíkszereda. 144–145.
- 1984 *A nászruha mint rituális kellék a csíkszentdomokosi lakodalomban*. TETT. 2–3 sz. 27–34.
- 1984 *Új falu – új szokások*. /Az eredeti cím: Lakodalom nélküli házasság. Egy falu szankciórendszere./ Korunk. LXIII évf. 10. sz. 763–767.
- 1985 *A lakodalom mindenese*. TETT. 1. sz. 38–40.
- 1985 *A párválasztás, családalapítás élő hagyományai*. Csíkszentdomokosi felmérés. Falvak Dolgozó Népe. XLI. évf. 9–10–12. sz.
- 1986 *A lakodalom hangjai*. TETT. 3. sz. 29–32.
- 1987 *A fenyő – dísz és jelkép*. TETT. 3. sz. 29–32.
- 1987 *Házassági körzetek*. TETT. 2. sz. 54–59.
- 1987 *Levél Székely Jánosnak bábakalács ügyben*. A Hét. XVIII. évf. 36. sz.
- 1988 *A hozomány*. TETT. 1. sz. 20–23.
- 1988 *Szépség – párválasztás*. TETT. 3.sz. 30–31.
- 1989 *Haladó hagyományaink. – Átmeneti szokások*. Hargita. XII. évf. 12–18–30–36–42. sz.
- 1990 *Két szerep – egy személy*. (Társszerző Bíró Zoltán) Művelődés. XXXIX. évf. 9. sz. 35–41.
- 1991 *Gyermek a csíkszentdomokosi lakodalomban*. In: HALÁSZ Péter (szerk.): *A Duna-menti népek hagyományos műveltsége*. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére. Budapest. 489–497.
- 1991 *A ház szerepe a lakodalomban*. Művelődés. XL. évf. 2–3 sz. 51–53.
- 1991 *A csíkszentdomokosi lakodalom hiedelemhálózatának vázlata*. Művelődés. XL. évf. 7–8 sz. 31–32.
- 1992 *Rituális tárgycsera a csíkszentdomokosi lakodalomban*. Honismeret. XX. évf. 4. sz. 47–50.
- 1993 *Farsang-párválasztás-házasság a falu társadalmában*. Hargita Népe. V. évf. 30. II. 13.
- 1993 *Tér és térhatár a csíkszentdomokosi lakodalomban*. Honismeret. XXI. évf. 5. sz. 60–64.
- 1994 *A lakodalmi fenyő erotikus szimbolikája*. KJNT Évkönyve. 2. Kolozsvár. 81–86.
- 1994 *Az én első tisztességes napom. Párválasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson*. Monográfia. Kriterion. Bukarest
- 1996 *Bábakalács*. Honismeret. XXIV. évf. 5. sz. 55–57.; KJNT Évkönyve. 6. Kolozsvár. 129–132.

1999 Egy sajátos asszonyi státus – a csíkszentdomokosi „100 lejes feleség”. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Hagyományos női szerepek*. Nők a populáris kultúrában és folklórban. Budapest. 87–92.

1999 *„Százlejes csángó feleség”*. Csángósors. Moldvai csángók a változó időkben. Magyarországi Kutatás Könyvtára. XXIII. 159–163.

1998 *Ünnep-e a lakodalom? A szokás és ünnep összefüggései*. A Hét. XXIX évf. 25. sz.

1998 *Vétségek és konfliktusok egy hagyományos közösségben*. Székelyföld. II. évf. 10 sz. 70–76.

DIMÉNY Attila

1999 Endogám és exogám típusú házasságok Oroszfaluban a századfordulón. In: BORBÉLY Éva – CZÉGÉNYI Dóra (szerk.): *Változó társadalom*. Kriza Könyvek I. Kolozsvár. 154–162.

DUKA János

1958 *Csángó-magyar lakodalmi versek és mondókák*. Csíki és gyergyói múzeum közleményei. Csíkszereda. 49–53.

FARAGÓ József

1978 *Legényestek a kalotaszegi Kiskapuson*. Népmismereti Dolgozatok 1978. 220–231. Bukarest

GÁL Irma

1981 *Lakodalmi csujjogtatások Gyergyóalfaluban*. Művelődés. XXXIV. 12 sz. 38–39.

GAZDA Klára

1971 *Ünnepek, alkalmak étkezési szokásai*. Megyei Tükör. aug. 29.

1980 A felnőtt kor küszöbén. Bajszos legények, kontyos menyasszonyok. In: Uő: *Gyermekvilág Esztelneken*. Kriterion. Bukarest 112–134.

HORVÁTH István

1971 A párválasztással kapcsolatban és lakodalmi szokások. In: Uő: *Magyarórdi toronyalja*. Dacia. Kolozsvár. 121–140.

ISTÓK György – POZSONY Ferenc

1998 *Lakodalom a moldvai Klézsén*. Művelődés Antológia. 159–163.

KONSZA Samu

1957 Lakodalmi költészet. In: Uő: *Háromszéki magyar népköltészet*. Marosvásárhely. 417–437.

KÓS Károly, Dr.

1974 *Hagyomány és anyagi élet. A „lakodalmas nap” vizsgálata Mezőköbölkitúton*. Korunk. XXXIII. 745–752.

KÓSA SZÁNTÓ Vilma

1981 *Férjhezvitt szobabelső. Hozományok a múlt századból*. TETT. 2. sz. 44–48.

S. LACKOVITS Emőke

1982 *Egy hagyományos kézfogó és lakodalom változása Kalotaszentkirályon*. Népmismereti Tanulmányok. Debrecen. 689–273.

MÁTÉ János

1993 *A magyarhermányi régi lakodalom*. Művelődés. XLII. 6–7. sz. 62–65.

MOLNÁR István

1958 *A székely lakodalom jelképes sűteménye a „perémes”*. Néprajzi Közlemények. X. 1–2. 387–408.

NAGY Benedek

1982 *Három perefernum-levél Csíkmenaságról, a XIX. század végéről*. Hargita Kalendarium 1983. Csíkszereda. 152–156.

NAGY Jenő

1984 Lakodalom. In: Uő: *Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Kriterion. Kolozsvár. 107–119.

NAGY Olga

1993 *Felkészítés a házasságra a parasztcsaládban*. Művelődés. XLII. 8–9. sz. 43–47.

PALKÓ Attila

1995 *A Felső-marosmenti magyarok lakodalmi szokásai*. Néprajzi Látóhatár. IV. 1–2. sz. 67–95.

SERES András

1984 Udvarlás, Lakodalom. In: Uő: *Barcasági magyar népköltészet és népszokások*. Kriterion. Bukarest. 422–467.

SZABÓ Bálint

1981 *Az étkezés rendje Nyárádszentimrén*. Népismereti Dolgozatok 1981. Bukarest 82–96.

SZÉKELY Ferenc

1999 Lakodalom. In. Uő: *Jeles napok, ünnepek, szokások Vadasdon*. Erdélyi Gondolat. Székelyudvarhely. 85–101.

SZÓCS István

1980 A lakodalmi étkezés költészete. In: Kövi Pál: *Erdélyi lakoma*. Kriterion. Bukarest 286–293.

TANKÓ Gyula

1996 Párkeresés, lakodalom. In: Uő: *Gyimesi szokásvilág*. Erdélyi Gondolat. Székelyudvarhely. 37–64.

2000 *Teherbeesett leány*. Székelyföld. IV. évf. 2 sz. 94–119.

ZAKARIÁS Erzsébet

1986–87 *Az erdővidéki terhes asszony tabui a múltban*. Korunk Évkönyv. 214–221.

ZSIGMOND József – PALKÓ Attila

1996 Lakodalmi szokások. In: Uők: *Magyaró néphagyományyaiból*. Mentor. Marosvásárhely. 141–186.

NAGY Erika

1992 *Lakodalmi hagyományok és szokások Siklódon*. Pályázati dolgozat. KJNT adattára

NAGY Ödön

1991 *Lakodalom és házasság*. Pályázati dolgozat. KJNT adattára

Elmúlás, temetés

BALASSA Iván

1989 *A magyar falvak temetői*. Corvina. Budapest

BALÁZS Lajos

1992 *Az alamizna a végtisztesség egyik megnyilvánulása*. Hargita Népe. IV. évf. 168. sz.

1993 *A halál előjeleivel kapcsolatos hiedelmek Csíkszentdomokoson*. Erdélyi Múzeum. LV. köt. 3–4. 89–115.

1995 A halál előjelei Csíkszentdomokoson. In: Barna Gábor (szerk.): *Vallásos népelet a Kárpát-medencében*. Népismereti tanulmányok és közlések. Budapest. 64–102.

- 1995 *Menj ki én lelkem a testből*. Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson. Pallas-Akadémia. Csíkszereda
- 1996 *Néhány szó a romániai magyar temetkezési szokáskutatásról*. KJNT Értesítője. 3–4. sz. Kolozsvár. 12–14.
- 1997 *A fekete mágia interetnikus vonatkozásai Csíkszentdomokoson*. Művelődés. L. évf. 4. sz. 38–39.
- 1997 *Az egybetartozó család képe a csíkszentdomokosi temetőben*. Művelődés. L. évf. 11. sz. 26–27.
- 1998 *Vétségek és konfliktusok egy hagyományos közösségben*. Székelyföld. II. évf. 10. sz. 70–76.
- 1998 *Hogyan hal meg a csíkszentdomokosi parasztember? Kibékülés Istennel*. Kharon Thanatológiai Szemle. II. évf. 3. sz. 27–36.
- 1999 *Hogyan hal meg a csíkszentdomokosi parasztember? Készülő dés a halálra (I.)*. A Hét. XXX. évf. 4. sz.; *Kibékülés Istennel (II)*. A Hét. XXX. évf. 5.sz.; *A lélek útja (III)*. A Hét. 6. sz.

BOSNYÁK Sándor

- 1982 *A gyimesvölgyi Magyarok hitvilága*. Folklor Archívum. 14. 68–157.

GAZDÁNÉ Olosz Ella

- 1995 *A temetés proxemikája Kovásznán*. KJNT Évkönyve. 3. Kolozsvár. 97–104.

GERGELY Katalin

- 2000 „*Sátorát letem romló testemnek...*” Halottas és temetkezési szokások Gyergyószentmiklóson. Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda

HORVÁTH István

- 1971 Halálózással kapcsolatos szokások, siratózások. In: *Uő: Magyarózdi toronyalj*. Dacia. Kolozsvár. 141–147.

KESZEG Vilmos

- 1999 *Századeleji gyászjelentő lapok*. KJNT Évkönyve. 7. Kolozsvár. 95–110.

KÓS Károly, Dr.

- 1972 A halál művészete. In: *Uő: Népelet és néphagyomány*. Kriterion. Bukarest 253–274.
- 1972 *A székely sírfák kérdéséhez*. Uo. 253–274.
- 1978 Fejfák. In: Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Nagy Jenő: *Kis-Kükölli vidéki magyar népművészet*. Kriterion. Bukarest 94–98.

K. KOVÁCS László

- 1944 *A kolozsvári hóstátiak temetkezése*. Kolozsvár

KUNT Ernő

- 1987 *Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe*. Gondolat. Budapest

MAGYARI Etelka

- 1999 *Halotti búcsúztató a bánági Újszentesen*. KJNT Évkönyve. 7. 89–94.

MIRK László

- 1994 *Tánc és temetés*. Művelődés. XLIII. 12. sz. 37–38.

MOHAY Tamás

- 1993 *Temetés a moldvai Frumoszában*. Művelődés. XLII. 11. sz. 41–45.

MUZSINÉ Bálint Margit

- 1998 *Halál és temetés Almásmálomban*. Művelődés. XLVII. 12. sz. 13–14.

NAGY Jenő

- 1984 *Temetés, temető és halotti tor*. In: *Uő: Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Kriterion. Bukarest. 120–130.

NAGY Olga

1982 *A halál az élet rendjében I. Szempontok egy népi thanatológiához*. Korunk. XLI. 5 sz. 343–349.

1989 Szertartásosság a halottas szokásban. In: Uő: *A törvény szorításában*. Paraszti értékrend és magatartásformák. Budapest 192–203.

1992 *Halál és temetés*. Kérdőív. KJNT Értesítője. 1–2.

NAGY Ödön

1991 Az egyház szerepe halottas szokásaink alakításában. In: Barna Gábor (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében*. Veszprém. 179–184.

1992 *Temetési szokások a Maros-megyei református gyülekezetekben*. Néprajzi Látóhatár I. 3–4 sz. 53–63.

1995 *Halál és temetés Hariban*. KJNT Évkönyve. 3. Kolozsvár. 92–98.

2000 *Fehértemetés Magyarcsüggésen*. Művelődés. LIII.évf. 10 sz. 18.

OLÁH Sándor

1985 *Szabálysértés az utolsó búcsúnál*. TETT. 1. sz. 41–42.

1996 *Rituális beszéd a homoródalmási temetésen*. Néprajzi Látóhatár. V. 3–4. sz. 151–165.

OLOSZ Katalin

1994 *Halál és halhatatlanság a népmesében*. KJNT Évkönyve. 2. Kolozsvár. 274–281.

SERES András

1984 *Temetés*. In: Uő: *Barcasági magyar népköltészet és népszokások*. Kriterion. Bukarest. 467–481.

SZÉKELY Ferenc

1999 *Temetés*. In: Uő: *Jeles napok, ünnepek, szokások Vadasdon*. Erdélyi Gondolat. Székelyudvarhely. 101–113.

VASAS Samu – SALAMON Anikó

1986 *Temetés*. In: Uők: *Kalotaszegi ünnepek*. Budapest 225–258.

VIRÁG Magdolna

1986 *Temetés a Tövisháton*. Debrecen.

1994 *A halál utáni élet hite Tövisháton*. KJNT Évkönyve. 2. Kolozsvár. 262–271.

ZSIGMOND József – PALKÓ Attila

1996 *Halál és temetés*. In: Uők: *Magyaró néphagyományaiából*. Mentor. Marosvásárhely. 207–256.

ZSÓK Béla

1995 A halálra való felkészülés világi és vallásos megnyilvánulásai a dévai (bukovinai székely) csángó telepen. In: Barna Gábor (szerk.): *Vallásos népelet a Kárpát-medencében*. Budapest. 181–190.

1999 *...Ezek utolsó akaratim...* KJNT Évkönyve. 7. Kolozsvár. 111–118.

TANKÓ Gyula

1992 *Temetkezési szokások Gyimesben*. Pályázati dolgozat. KJNT adattára

KÁNTOR Katalin

1992 *Temetkezési szokások Vámosgálfalván*. Pályázati dolgozat. KJNT adattára

ZSIGMOND József

1992 *A magyarói református temető*. Pályázati dolgozat. KJNT adattára